

Казішкурт Ірина Миколаївна

**Психологія ставлення до природи як педагогічна проблема
(друга половина XX – початок XXI ст.)**

Анотація. У статті розглядається психологія ставлення до природи як педагогічна проблема на основі аналізу широкого кола літературних джерел.

Ключові слова: психологія ставлення до природи, природоохоронна робота, екологічне виховання, созологія.

Аннотация: В статье рассматривается психология отношения к природе как педагогическая проблема на основе анализа широкого круга литературных источников.

Ключевые слова: психология отношения к природе, природоохранная работа, экологическое воспитание, созология.

Annotation. In the article considered the psychology of attitude of the nature as the pedagogical problem on the basis of the analysis of wide range of references.

Keywords: of attitude of the nature, naturesaving work, ecology education, sozologu.

Вступ. Особливості психології відношення до природи здавна були педагогічною проблемою. Широке коло науковців у різних галузях знань розглядали взаємодію системи «суспільство – біосфера» як предмет досліджень комплексу наук. Погіршення екологічних умов та загострення екологічної кризи у XX столітті та й у теперішній час сприяли включенню питання гармонізації людини з природою до широкого кола галузей знань.

Проте науково-технічний прогрес та стан розвитку суспільства вимагають глобальної зміни типу мислення людства в цілому, тому в другій половині XX ст. та на початку XXI ст. психологія ставлення до природи розглядається як педагогічна проблема.

Метою статті є розкриття особливостей психології ставлення до природи як педагогічної проблеми на основі аналізу широкого кола сучасних літературних джерел.

Термін «охорона природи» отримав широке поширення з 1913 р. після проведення в Швейцарії I Міжнародного з'їзду з охорони природи. Тоді це поняття розглядалося як загальне прагнення зберігати пам'ятники

природи та доглядати за ними. Поступово зміст терміну розширювався. У резолюції Першого Всеросійського з'їзду з охорони природи (1929 р.) поняття «охорона природи» розглядається як система заходів, спрямованих на захист, розвиток, збагачення та раціональне використання природних ресурсів. Проте созологія (від грець. «охорона») як наука сформувалася лише на початку 70-х рр. ХХ ст. [1, с. 36; 3, с. 11-12].

Созологія - це комплексна наука про охорону природи, що виявляє, аналізує та оцінює результати взаємодії природи та суспільства, розробляє теоретичні принципи використання природних ресурсів та захисту оточуючого середовища. Основні категорії поняття: природні ресурси; навколишнє середовище; забруднення біосфери, техносфера та енергетичний обмін [7, с. 12]

Зараз наукою розглядається принаймні два стратегічні варіанти рішення екологічних проблем:

- 1) технологічний реформізм, що не торкається соціальних інститутів;
- 2) глибинні соціальні зміни, зміна системи цінностей, трансформація світогляду .У другому варіанті проблема рішення екологічної кризи є проблемою психолого-педагогічною.

Сучасні науковці (Ясвін, Дерябо) виокремлюють дев'ять типів екологічної поведінки дітей: 1) агресивний; 2) садистський; 3) прагматичний; 4) наївно-наслідувальний; 5) практичний; 6) пізнавальний; 7) естетичний; 8) етичний; 9) індіферентний [7,8; с 9-13].

Як зазначає Дежнікова (1996, с. 45), основна задача екологічної освіти може бути визначена як задача розвитку відповідного суб'єктивного ставлення до природи. Категорія «ставлення» тут відіграє роль системоутворюючого скріпа екологічного виховання [7 с 9].

В середньому інтенсивність ставлення до природи учителів не досягає середнього рівня інтенсивності у школярів. Це стосується не лише учителів небіологічних спеціальностей, але й учителів біології. При цьому

інтенсивність ставлення до природи учителів – біологів практично дорівнює інтенсивності даного відношення учителів інших спеціальностей, а не перевищує її як це можна було б припускати. В цілому, для шкільних учителів характерним є середній рівень інтенсивності ставлення до природи. Проте, якщо у школярів, що володіють середнім рівнем інтенсивності ставлення до природи, в її структурі значну роль відіграє практичний компонент, а вчинковий має найменший показник, то у вчителів, навпаки: вчинковий – на другому місці, а практичний – на останньому. Таким чином, школярі набагато більш схильні до безпосередньої непрагматичної взаємодії зі світом природи, ніж їхні вчителі. Ставлення до природи шкільних учителів [7, с.426]

Велике педагогічне значення в процесі особистісного впливу на розвиток екологічної свідомості школярів має цілісне та гармонічне ставлення до природи самого вчителя, причому не лише біології, а й будь-якого педагога, з яким взаємодіє школяр.

Учитель як організатор природоохоронної діяльності школярів об'єктивно виступає в ролі лідера процесу такої діяльності. При цьому школярі завжди відчують, займається він цим із задоволенням або за обов'язком, коли активність учителя сприймається як показовість та не стимулює відповідне наслідування. Це підтверджує необхідність аналізу когерентності суб'єктивного ставлення до природи у педагогів. Оскільки вчинок особистості відображає її суб'єктивне ставлення, то принципово важливо, у якій мірі він детермінований іншими компонентами цього ставлення. Ставлення до природи шкільних учителів [7, с.426-430]

Протягом багатьох тисячоліть розвитку людства найбільш помітним був його вплив на природу, що позначилося на зменшенні площі лісів, зникненні багатьох видів тварин та рослин. Саме ці наслідки і викликали необхідність охорони природи, яка виникла ще до нашої ери і до середини ХХ ст. розвивалася поресурсно.

У 60-ті – початок 70-х рр. ХХ ст. спостерігаються якісні зміни змісту

поняття «охорона природи» і природоохоронна діяльність розглядається як головна умова гармонійного розвитку системи «суспільство-природа». Одним із основних напрямів розвитку виробництва стає діяльність по захисту та раціональному використанню природних ресурсів [1, с. 33].

Науковці А.Н. Захлебний та І.Т. Суравегина визначили основні смислові одиниці поняття «охорона природи»:

- 1) Охорона природи - галузь наукової та практичної діяльності;
- 2) Природоохоронна діяльність охоплює всю біосферу;
- 3) Основні завдання природоохоронної діяльності: раціональне використання природних ресурсів та захист від забруднення.

- 4) Кінцева мета охорони природи – захист природного середовища від руйнування [1, с. 36-40].

У енциклопедичному словнику географічних термінів поняття «охорона природи» визначено як система державних та громадських заходів, що забезпечують підтримання чи відтворення природних умов, необхідних для забезпечення народного господарства сировиною та енергією; задоволення культурних потреб людини, здоров'я та відпочинку; регулювання використання природних ресурсів; збереження типових або визначних об'єктів живої та неживої природи [2].

Аналіз публікацій свідчить, що в 60-ті - 70-ті рр. ХХ ст. вчені розробляли теоретичні засади природоохоронної освіти і виховання, але не було єдиного тлумачення цього поняття. Одні автори розуміли його як цілеспрямоване формування наукових поглядів на розвиток та функціонування природи, інші – як систему заходів, які забезпечують раціональне використання природних ресурсів і відтворення екологічних умов життя людини.

Поряд з розробкою теоретичних основ природоохоронної освіти, у школах та вищих навчальних закладах було запроваджено систему природоохоронної роботи, основними напрямками якої були:

- 1) розкриття наукових основ охорони природи;

2) виховання любові та турботливого ставлення до природи в навчальній та позанавчальній роботі;

3) практична участь в охороні та збагаченні природи.

Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. в науці починає широко використовуватися поняття «екологія», внаслідок чого термін «природоохоронна освіта і виховання» змінився на «екологічна освіта і виховання». Спочатку ці поняття ототожнювалися й основним завданням екологічної освіти та виховання було засвоєння наукових основ природокористування, формування відповідних переконань і практичних навичок, вироблення певних ціннісних орієнтацій, активної позиції в галузі охорони природи [6, с. 4-5; 1, с. 8-10].

У 80-ті – 90 рр. ХХ ст. під екологічним вихованням розуміли формування у широких верств населення екологічної культури, тобто культури всіх видів людської діяльності, пов'язаних з пізнанням, освоєнням та перетворенням природи. Завданням екологічного виховання було формування ціннісного відношення до навколишнього середовища, потреби у спілкуванні з природою в єдності з морально-естетичними переживаннями, оволодіння знаннями законів екології, уміннями практичної діяльності щодо поліпшення навколишнього середовища, правильної поведінки в природі.

Основними принципами екологічної освіти та виховання стає всезагальність і безперервність, комплексність і цілісність, різноманітність і регіональність, системність і якість, єдність локального і глобального, особиста практична діяльність. Унаслідок розширення кола екологічних питань поняття екологічного виховання набуло нового конкретного значення, зумовленого його якісно новим тлумаченням, відмінним від природоохоронного виховання [5, с. 279-281].

Переважає більшість сучасних авторів під екологічним вихованням розуміє педагогічну діяльність, спрямовану на формування екологічної культури особистості, складовими якої є екологічна відповідальність,

екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічні знання та практична екологічна діяльність (Ю.Д. Бойчук, О.В. Бугай, М.В. Левківський, Е.М. Солошенко, Г.В. Троцько та ін.)

Аналіз досліджень, що розкривають сутність поняття «екологічна культура особистості» свідчить, що серед науковців відсутнє єдине тлумачення даної дефініції. Автори розглядають її як:

- складну рису особистості (Е.В. Король, І.Т. Суравегіна, Є. Флешар);
- поняття, що характеризує рівень ставлення людини до природи (С.Н. Глазачов, А.Н. Захлебний, Е.А. Когай, О.С. Сластьоніна);
- цілеспрямовану творчу діяльність людини з опанування природного середовища (В.С. Крисаченко, Б.Т. Лихачов, А.П. Пирін);
- результат діяльності людини з опанування природного середовища (А.Н. Захлебний);
- вид наукової і практичної діяльності (І.Д. Зверев);

Висновки. Таким чином, проведений аналіз широкого кола джерел дозволив нам розкрити деякі особливості психології ставлення до природи як педагогічної проблеми. Це дозволє зробити висновок, що зміст поняття «природоохоронна робота» протягом досліджуваного періоду розширювався та поглиблювався. На наш погляд, природоохоронна робота – це діяльнісний компонент екологічної культури особистості, інші компоненти якої пов'язані з наявністю екологічної свідомості та сформованістю екологічної відповідальності.

Література:

1. Захлебный А.Н., Суравегина И.Т. К определению понятия «охрана природы» / А.Н. Захлебный, И.Т. Суравегина // Сов. педагогика. – 1975. - №2. – С. 33-40
2. Лаптев И.П. Теоретические основы охраны природы: Основы созологии. – Томск, 1975. – 95 с.

4. Охрана природы: статья // Энциклопедический словарь географических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1968. – С. 267
5. Стратегія і тактика збереження та стабільного розвитку життя на Землі / Ю.Д. Бойчук, Е.М. Солошенко, О.В. Бугай // Екологія і охорона навколишнього середовища: Навчальний посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – С. 269-282
6. Ткачук Г.П. Формування екологічної культури учнів / Г.П. Ткачук. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1988. – 32 с. (серія «Педагогічна», №15)
7. Ясвин В. А. : Психология отношения к природе / В.А. Ясвин. – М.: «Смысл», 2000. – 456 с.
8. Ясвин В.А., Дерябо С.Д.: Экологическая педагогика и психология / В.А. Ясвин., С.Д. Дерябо – М.: «Смысл», 1996. – 456 с.

Відомості про автора:

Казішкурт Ірина Миколаївна – аспірантка III року денної форми навчання кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Моб. тел. (099) 284 09 98.

Науковий керівник: **Попова Людмила Данилівна** – кандидат педагогічних наук, професор.